

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА НАЗОРАТ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШНИНГ САМАРАЛИ ЙЎЛЛАРИ

*Позилев М.Н., Каримова Ф.С., Сунатуллаева С., Абдураимова Ў.
Жиззах политехника институти.*

Таянч сўзлар: олий таълим, жамоатчилик назорати, давлат назорати, таълим сифати, сифат кўрсаткичлари.

Ключевые слова: высшее образование, общественный контроль, государственный контроль, качество образования, показатели качества.

Key words: higher education, public control, state control, quality of education, quality indicators.

Маълумки, Республикамизда давлат органлари ва муассасалари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ташкил этиш ҳамда амалга ошириш соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш учун 2018 йил 12 апрелда Ўзбекистон Республикасининг «Жамоат назорати тўғрисида»ги Қонуни(Қонунчилик палатаси томонидан 2017 йил 15 ноябрда қабул қилинган. Сенат томонидан 2018 йил 29 мартда маъқулланган) қабул қилинди. Ушбу қонунда Ўзбекистон Республикаси фуқаролари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда рўйхатга олинган нодавлат ноижорат ташкилотлари, оммавий ахборот воситалари жамоатчилик назорати субъектлари эканлиги ҳамда Жамоатчилик назорати жамоатчилик кенгашлари, комиссиялари ва бошқа жамоатчилик ташкилий тузилмалари томонидан ҳам қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилиши мумкинлиги белгилаб қўйилган[1].

Аммо бугунги кунда олий таълим тизимида давлат ва жамоатчилик назорати лозим даражада ўтказилмаяпти. Бунинг бир қатор ўзига хос муаммолари мавжуд.

Давлат назорати дейилганда таълим соҳасида ваколатли давлат органлари томонидан тегишли буйруқлар асосида ташкил этилган ишчи гуруҳлари томонидан олий таълимга оид норматив ҳуқуқий ҳужжатлар, яъни:

-Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, тегишли вазирлик ва идораларнинг буйруқлари ва топшириқларининг бажарилиши;

- ўқув жараёнининг меъёрий - ҳужжатлари, ДТС, Малака талаблари, наъмунавий ва ишчи ўқув режалар, фан дастурлари ва ишчи фан дастурларининг ўзаро мутаносиблиги ва таъминланганлиги;
- ОТМларнинг ўқув-услубий, ички назорат ва мониторинг, магистратура бўлимлари, факультетлар, кафедраларда иш юритиш тизими ва улардаги ижро интизоми;
- фанлар бўйича замонавий электрон дарсликлар тайёрлаш, ўқув адабиётларини ёзиш, таржима қилиш ва сотиб олиш ишларининг ҳолати;
- ОТМ талабаларининг давомати ва таълим сифати;
- педагог - ходимлар томонидан касбий фаолият соҳасининг тегишли фанларидан долзарб масалаларга бағишланган мастер-класслар ташкил этилганлиги;
- илмий педагогик кадрлар тайёрлаш ва илмий - тадқиқот ишларини ташкил этилиши, илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш учун тадқиқотчиларга яратилган шарт шароитлар. ОТМларнинг илмий салоҳият;
- профессор - ўқитувчилар ҳамда бошқарув ходимларини замонавий компьютер технологиялари, Интернет ва электрон ҳукумат тизимларидан фойдаланиши даражаси. ОТМ кафедраларидаги мавжуд ҳолат ва бошқаларни ўрганилиши тушинилади.

Жамоатчилик назорати ва кадрлар истеъмолчилари томонидан ОТМ даги Якуний давлат назорати(ЯДН) таълим йўналишлари ва мутахассисликлари бўйича уларнинг ўқув режаларига мувофиқ равишда ўқув фанлари бўйича давлат аттестацияси, битирув малакавий иши ёки магистрлик диссертация ҳимоясини ўтказиш жараёни ўрганилиши мумкин.

ОТМ да ЯДН ни ўтказилиши ва натижалари таҳлили шуни кўрсатдики, ОТМ ЯДН таълим соҳасининг стандартига мувофиқ фанлар бўйича якуний давлат аттестацияси(ЯДА) ва бакалавр учун битирув малакавий

иши, магистр учун магистрлик диссертациясининг ҳимоясини ўз ичига олиб ўрнатилган тартибларда амалга оширилиши белгиланган.

ОТМ да ҳар ўқув йилида ЯДА лари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 2 мартдаги 36-сон қарори билан тасдиқланган “Магистратура тўғрисида Низом”, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2009 йил 22 майдаги 160-сонли буйруғи билан тасдиқланган ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2009 йил 2 сентябрда давлат рўйхатидан ўтказилган “Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасалари битирувчиларининг якуний давлат аттестацияси тўғрисида Низом” билан тартибга солинади ҳамда ОТМ давлат аттестацияси комиссияси ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан тасдиқланади[2].

Шунингдек, давлат аттестация комиссияси(ДАК) таркиби юқоридаги меъёрий ҳужжатларга мувофиқ белгиланган таркибидан иборат бўлиб, ДАК таркибининг 50% мазкур соҳа кадрларини истеъмолчилари бўлмиш корхона, ташкилот ва муассасаларнинг обрўли мутахассислари, турдош олий ўқув юр்தларининг етакчи профессор-ўқитувчилари ва илмий ҳодимлари, мувофиқ соҳалар ва Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси тизимидаги олимлардан шакллантирилади.

ОТМ да мавжуд таълим йўналишлари бўйича битирув малакавий иши (БМИ)ни бажариш, тайёрлаш ва расмийлаштириш бўйича услубий адабиётлар ишлаб чиқилди. Бундан ташқари услубий ҳужжатларда БМИ ҳимояси тақдимотини тайёрлаш, ҳимояни ташкил этиш ва БМИ ҳимоясини баҳолаш мезонлари кўрсатиб берилди.

Магистрлик диссертацияси(МД) ни тайёрлаш ва ҳимоя қилиш бўйича ҳам услубий адабиётлар мутахассис чиқарувчи кафедралар томонидан ишлаб чиқилди. Ҳужжатда МДларининг ҳимоя қилиниши тартиблари ва талабалар билимини ҳолис баҳолаш мезонлари берилди. Шу билан бирга ишлаб чиқилган услубий-меъёрий ҳужжатлар ОТМ ахборот-ресурс базасига жойлаштирилди.

Ҳар ўқув йилида БМИ ва МД мавзулари янгиланди, бунинг учун ҳар бир таълим йўналиши(мутахассислиги) бўйича тавсия этилаётган мавзулар ва олдинги ўқув йилларидаги БМИ ва МД мавзулари экспертизадан ўтказилди ва шу орқали мавзуларнинг қайтарилишига йўл қўйилмади. БМИ мавзулари ихтисослик(мажбурий, танлов) фанларига мос келиши таъминланди. МД мавзулари эса, қоидага кўра, долзарб илмий-тадқиқот масалаларига ёки аниқ амалий вазифаларни ҳал этишга бағишланди.

ОТМда ЯДА таълим йўналиши(мутахассислиги) ўқув режаларига мувофиқ айрим таълим йўналиши бўйича фанлараро(умумкасбий ва ихтисослик(мажбурий, танлов)) ЯДА синовидан иборат бўлди. Таълим йўналиши(мутахассислиги) бўйича фанлараро ЯДА синови фанлар мазмунига қўйиладиган талаблар билан бир қаторда, талаба тайёргарлигининг мазкур таълим йўналиши(мутахассислик) бўйича малака талабларида битирувчига нисбатан назарда тутилган умумий талабларга ҳам жавоб бера олиш даражасини аниқлашга йўналтирилган бўлиши керак.

ЯДА натижалари 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал

Охириги 3 ўқув йили давомида Якуний давлат аттестацияси натижалари

№	Давлат аттестацияси*	2020/2021 ўқув йили		2021/2022 ўқув йили		2022/2023 ўқув йили	
		ўзлаштириш %	сифат (яхши ва аъло) %	ўзлаштириш %	сифат (яхши ва аъло) %	ўзлаштириш %	сифат (яхши ва аъло) %
1	Фанлараро (фан номи)	99,2	37,2	100	43,9	100	37,2
2	Битирув малакавий иши	99,2	57,7	100	54,1	99,7	45,7
3	Магистрлик диссертацияси	100	85,5	100	92,8	100	70,8
4	Имтиёзли дипломлилар сони	24 (3,8%)		16 (2,8%)		28 (2,8%)	

*Таҳлил учун Жиззах политехника институти якуний давлат аттестацияси натижалари келтирилган

Охириги 3 ўқув йилида фанлараро ЯДА синови натижалари шуни кўрсатдики, нисбий ўзлаштириш юқори бўлсада, сифат кўрсаткичлари 50% дан паст, талабаларнинг асосий қисми қониқарли баҳога ўзлаштириган. Бу натижаларни бакалавр учун битирув малакавий иши ва магистр учун

магистрлик диссертациясининг химояси натижаларига таққосланганда тескари пропорционалликни кузатиш мумкин. Талабалар фанлараро ЯДА синовида назарий саволларга тайёргарлик кўришдан кўра амалий масалаларни ечимини топишга кўпроқ эътибор қаратаётганлигини аниқлаш мумкин.

2020-2021 ўқув йилида 99,2% талаба БМИ химоясига киритилган, химояга киритилган талабаларнинг 12,8% 5 баҳо, 44,9% 4 баҳо олишга эришган, бу ўқув йилида сифат кўрсаткичи 57,7% тенг бўлган. 2021-2022 ўқув йилида бу кўрсаткич 54,1%, 2022-2023 ўқув йилида эса 45,7% ни ташкил этган. Сифат кўрсаткичларининг пасайишига Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сон қарорида белгиланган вазифаларни бажариш мақсадида БМИ ва МД, курс ишлари(лойиҳалари) мавзуларини ва малака амалиёти дастурларини ҳар йили истеъмолчилар талабларидан келиб чиқиб янгилаб борилаётганлиги ва кадрлар буюритмачилари томонидан ҳолисона баҳоланаётганлигини сабаб қилиб кўрсатиш мумкин[3].

2020-2021 ўқув йилида МД химоясида сифат кўрсаткичи 85,5%, 2021-2022 ўқув йилида 92,8% 2022-2023 ўқув йилида эса 70,8% ташкил қилган. Кўрсаткичларни пасайишини БМИга таъсир қилувчи юқоридаги омилларга боғлиқлиги билан асослаш мумкин.

Шундай қилиб, битирувчиларнинг БМИ химоясида сифат кўрсаткичлари синов натижаларига нисбатан ижобий томонга ўзгарган. Шу жумладан, 2020-2021 ўқув йилида кафедраларда илмий йўналишдаги (БМИ мавзулари назарий(рефератив) ёки илмий-тадқиқот йўналишида бўлиши мумкин) БМИ сони 9,5% ташкил этган бўлса, 2021-2022 ўқув йилида илмий йўналишдаги БМИ сони 14,3%, 2022-2023 ўқув йилида илмий-тадқиқот йўналишидаги БМИ сони эса 15,5% ни ташкил этган. Илмий-тадқиқотлар йўналишидаги БМИ нинг асосий қисми “Ишлаб чиқариш технологиялари” таълим соҳасида бажарилган. ДАК қарори билан 55,6% таълим йўналишида 2,3% БМИ натижалари ўқув жараёнига татбиқ этилган, 50% таълим йўналишида 3,9% БМИ натижалари ишлаб чиқаришга жорий этишга тавсия этилган, лекин 44,4% таълим йўналишлари бўйича БМИ натижалари ўқув жараёнига ҳамда ишлаб чиқаришга жорий этилмаган. Худди шундай ДАК қарори билан 53,8% МД ўқув жараёнига татбиқ этилган бўлса, 25% МД ишлаб чиқаришга жорий этишга тавсия этилган. Айрим магистратура мутахассислиги бўйича МД натижалари ўқув жараёнига татбиқ этилмаган ҳамда ишлаб чиқаришга жорий этилмаган.

Таҳлил натижалари шуни кўрсатаптики, БМИ натижаларини ўқув жараёни ва ишлаб чиқаришга жорий этилиши МД га қараганда паст даражада эканлигини аниқлаш мумкин. Бунга БМИ мавзулари соҳаларнинг ривожланиш истиқболи ва фан, таълим, техника ва технология, иқтисодиётдаги замонавий ютуқларга бағишланмаганлиги сабаб бўлмоқда.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, ОТМ да ЯДА комиссияси фаолиятида жамоатчилик назоратини кучайтириш, айниқса кадрлар буюртмачиларининг иштирокини таъминлаш лозим. Бундай камчилик ва муаммоларни олдини олиш учун бизнинг фикримизча, ОТМ да самарали жамоатчилик назоратини жорий этиш мақсадида талабалар, ота-оналар, Ёшлар иттифоқининг олий таълим муассасаларидаги фаоллари, кадрлар буюртмачилари, профессор-ўқитувчилар ҳамда фуқаролик жамияти институтлари вакилларида иборат таркибда ташкил этилган жамоатчилик кенгашлари фаолиятини янада ривожлантириш лозим.

Олий таълим тизимини бошқариш ва назоратларни ташкил этишга оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни янада такомиллаштириш лозим. Бунинг учун бизнинг фикримизча, янги “Таълим тўғрисида”ги қонунга асосан таълим соҳасидаги давлат бошқаруви органлари ҳамда нодавлат нотижорат ташкилотлари, оммавий ахборот воситалари давлат ва нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар томонидан таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши назорат қилиниши лозим.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Жамоатчилик назорати” тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2018 йил 16 апрель, 15-сон, 304-модда.
2. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2009 йил 22 майдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасалари битирувчиларининг якуний давлат аттестацияси тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш тўғрисида”ги 160-сонли буйруғи.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909 - сонли Қарори.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада Олий таълим тизимида олий таълим тизимида давлат ва жамоатчилик назорати жараёнининг ташкил этилиши ва бошқаришнинг самарали йўллари баён этилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье описаны эффективные способы организации и управления процессом государственного и общественного контроля в системе высшего образования.

SUMMARY

This article describes effective ways of organizing and managing the process of state and public control in the higher education system.